

УДК: 82.0 : 821 «18/19»

М. М. Чобанюк,*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ТВОРЧИСТЬ ВАРГАСА ЛЬОСИ У РУСЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО СИНТЕЗУ

У статті проаналізовано творчість Варгаса Льоси в руслі теорії концептуального художнього синтезу. Зазначено, що пафосом своїх книг Варгас Льоса долучився до процесу відродження людини, яка повинна вистояти в цьому світі. Письменник осмислює буття в категоріях великої «бібліотеки» світу. Він текстуалізує всі зовнішні впливи на фіктивний світ романів і тим самим виходить за межі власної творчості, певного виду мистецтва і відтворює дійсність в усій її багатоманітності.

Ключові слова: художній синтез, гуманізм, пафос, роман.

ТВОРЧЕСТВО ВАРГАСА ЛЬОСЫ В РУСЛЕ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО СИНТЕЗА

В статье анализируется творчество Варгаса Льосы в русле теории концептуального художественного синтеза. Отмечено, что пафосом своих книг Варгас Льоса примкнул к процессу возрождения человека, который должен выстоять в этом мире. Писатель осмысливает бытие в категориях «большой библиотеки» мира. Он текстуализирует все внешние воздействия на фиктивный мир романов и тем самым выходит за пределы собственного творчества, за пределы определенного вида искусства и отражает действительность во всей ее многогранности.

Ключевые слова: художественный синтез, гуманизм, пафос, роман.

WORKS OF MARIO VARGAS LIOSA IN LINE WITH THE THEORY OF CONCEPTUAL ARTISTIC SYNTHESIS

The article analyzes Vargas Llosa's works in line with the theory of conceptual art synthesis. It is noted that with the pathos of his books Vargas Llosa joined to the revival process of human's rights that must survive in this world. The writer interprets life in terms of a large «library» of the world. He combines all external influences on the fictitious world of the novel and thus goes beyond their own creativity.

Key words: artistic synthesis, humanity, pathos, romance.

Метою статті є аналіз творчості Варгаса Льоси в руслі теорії концептуального художнього синтезу, основними прикметами якого є стійка тенденція в зацікавленості людською долею, що необмежена рамками індивідуального, а пов'язана з долею загальнолюдською. Всі вони так чи інакше знаходяться в силовому полі гуманізму в широкому сенсі цього слова, всі вони незмінно в центр своїх роздумів ставлять одвічне питання про людину в потоці історії, людину, яка шукає сама себе, запитує про своє призначення, про своє місце в суспільстві й у Всесвіті.

Шостий Нобелівський лауреат Хорхе Маріо Педро Варгас Льоса (*Jorge Mario Pedro Vargas Llosa, 1936 р.*) – представник Латинської Америки (Габріель Містраль, 1945 р. – перший лауреат Нобелівської премії із Латинської Америки; Мігель Астуриас, 1967 р.; Пабло Неруда, 1971 р.; Габріель Гарсія Маркес, 1982 р.; Октавіо Пас, 1990 р.) – утвердив думку про своєрідний книжковий «бум» сучасної латиноамериканської літератури. Саме завдяки їх зусиллям, як зауважує О. Міхільов, латиноамериканська література другої половини ХХ століття стала найвидатнішим феноменом сучасного світового літературного процесу. І художня критика, і широка читацька аудиторія були вражені «магічним реалізмом», «магічною реальністю» латиноамериканських романістів, твори яких значною мірою відтіснили на задній план європейську і північноамериканську літературу, яка в цей час під впливом модерністських та постмодерністських естетичних теорій намагалась уникнути будь-яких стосунків з дійсністю і вела нескінченні суперечки про кризу роману [6].

Багатогранна діяльність Варгаса Льоси, що охоплює літературу, науку і культуру, постійно виявляє дотичність до політики й соціополітичних процесів та тенденцій. У 60-ті роки він поділяв ліві погляди, що знайшли відгомін як у його оповіданнях, повістях, романах, так і в есеїстиці. На межі 70-80-х років Льоса переходить на світоглядну платформу центризму, а то і правоцентризму, починає брати безпосередню участь у соціополітичних процесах Перу. Погоджуємось із думкою Я. Голобородька, який вважає, що «є підстава стверджувати, що він належить до еволюціоністів (хоча можна сказати й – еволюціонерів), які залежно від власного соціосвідомісного досвіду вносять нові акценти, пріоритети у структуру своєї політичної аксіології. Нині він симпатизує класичній західній моделі суспільства, що фактично підкреслив Хусто Ліпе Моралес, сформувавши думку, що «захист ліберальної демократії в його політичному дискурсі має таке ж значення, як і пошук особистої свободи для героїв його романів» [4, с. 82].

Творчість Маріо Варгаса Льоси – це художньо незрівнянний синтез соціально-політичної проблематики, екзистенційного та соціокультурного буття людини. Письменник працює в різних жанрових форматах: оповідання, повісті, романи, драми, літературознавчі есе, публіцистичні статті. Проте справжній письменницький успіх принесла йому проза і, передусім, романістика, що відрізняється широтою геолітературного мислення, загостреністю соціоментальної проблематики [6].

Маріо Варгас Льоса є членом Іспанської королівської академії, почесним доктором низки європейських і американських університетів, кавалером Ордена Почесного легіону (Франція); творчість його відзначена багатьма преміями: лауреат премії Ромуло Гальєгоса (1967 р.), премії принца Астурійського (1986 р.), премії Сервантеса (1994 р.), яка вважається «іспанським Нобелем», Ієрусалимської премії (1995 р.), премії Миру німецьких книготорговців (1996 р.), премії Уіно дель Луна (2008 р.), премій «Грінцано Кавуд» і «ПЕН/Набоков».

Перший його літературний твір, збірка оповідань «Вожді» (1958), отримала премію Леопольда Аласа, а перший роман «Місто і пси» (1963), який зробив Варгаса Льосу відомим як в Америці, так і в Європі, був екранізований в США і Радянському Союзі та удостоєний престижної іспанської премії «Бібліотека Бреве».

Коли письменнику присуджували Нобелівську премію, він уже був автором двох десятків творів, кожний з яких ставав подією в літературному світі, а деякі з його романів набували широкого політичного розголосу. Творчий доробок митця складають такі твори: «Вожді» (1958 р.), «Місто і пси» (1963 р.), «Зелений Дім» (1967 р.), «Щенята» (1967 р.), «Розмова в Соборі» (1969 р.), «Капітан Панталеон і рота добрих послуг» (1973 р.), «Тітонька Хулія і писака» (1977 р.), «Війна кінця світу» (1981 р.), «Історія Майти» (1984 р.), «Хто вбив Паломіно Молеро?» (1986 р.), «Балакун» (1987 р.), «Похвальне слово мачусі» (1988 р.), «Літума в Андах» (1997 р.), «Записки Дона Рігоберто» (1997 р.), «Нечестивець, або Свято Цапа» (2000 р.), «Рай на іншому куту» (2003 р.), «Пригоди поганой дівчинки» (2006 р.), «Сон кельта» (2010 р., роман вийшов вже після присудження Нобелівської премії). Він є автором трьох п'єс: «Бігство інки» (1952 р.), «Кеті і гіпопотам» (1983 р.), «Одіссеї і Пенелопа» (2007 р.).

Відомий Варгас Льоса і як авторитетний публіцист та літературознавець. Він, як уже було згадано, захистив магістерську дисертацію, присвячену творчості Рубена Даріо, докторську дисертацію про творчий доробок Габрієля Гарсія Маркеса «Габріель Маркес. Історія одного міфу» (1971 р.), написав збірку есе про естетику роману «Мадам Боварі» Флобера – одного зі своїх улюблених авторів – «Невпинна оргія. Флобер і «Мадам Боварі»» (1975 р.), дослідив творчість відомого латиноамериканського письменника Хуана Карлоса Онетті і менш відомого перуанського письменника Хосе Маріо Аргеласа «Архаїчна утопія» (1996 р.).

Широкої популярності набула його збірка статей «Листи молодому романісту» (1997 р.). Невелика за обсягом книга становить не тільки корисні поради письменникам-початківцям, але є одночасно й викладом естетичних уподобань самого Варгаса Льоси та його поглядів на роль письменника й літератури в суспільстві. У своїй роботі Варгас Льоса згадує митців минулого і сучасності: Мартурелу, Сервантеса, Флобера, Мелвілла, Кафку, Брехта, Джойса, Вулф, Кортасара, Карпент'єра, Борхеса, Гарсія Маркеса, Фолкнера і Хемінгуея. Перелік імен засвідчує його ерудицію і широту естетичних горизонтів.

Беручи до уваги відповідальність письменника перед суспільством, Льоса зазначив: він сам пише те, що вважає за необхідне. Жоден автор не здатен передбачити, як буде сприйнято його твір. Дуже часто назовні, прориваються наші внутрішні демони, приховане «я», темний бік особистості. І ми не знаємо, яким чином це вплине на написання тексту. Можна лише намагатися відтворити, озвучити те, що бринить усередині, і зробити це якнайточніше. Це ризик кожного письменника – бути неправильно зрозумілим, але це також залежить від особистості читача. Єдине, що залишається авторові, – бути чесним, щирим під час написання, причому щирість у літературі – це категорія естетична, а не етична. А далі вже справа за людьми: кожен візьме від книжки стільки, скільки здатен узяти, не більше, але й не менше [3].

Література для Варгаса Льоси, всупереч новомодним теоріям постмодерністів, не така собі безневинна гра, а продукт внутрішньої незадоволеності реальним життям і художній вимисел, який також пробуджує тривогу і незадоволення, допомагає читачеві значно гостріше сприймати вади та пороки життя і підштовхує його до бунту проти існуючої влади, установ чи вірувань [6].

Варгас Льоса, як і інші латиноамериканські романісти, поклав в основу свого творчого методу всебічне змалювання цієї дійсності, яка була осмислена латиноамериканськими романістами згідно з визначенням Алехо Карпент'єра [5] як барокова, тобто чудесна або магічна. Латинська Америка, писав він, це єдиний континент, де «повсякденно стикаєшся з реальністю, яку можна визначити як чудесну реальність»; тут «ще не описані повністю всі космогонічні системи народів цього континенту», і тільки тут «людина ХХ століття може опинитись серед людей, які живуть у найрізноманітніших епохах, включно до епохи неоліту, і ці люди також будуть його сучасниками». Тому і відчуття часу тут дещо інше: воно сучасне і майбутнє; час невпинно тече і повертається у вічність, а вона перетікає в сучасність, створюючи атмосферу епічності. Тільки в магічній реальності може відбуватись така подія, про яку згадує Маріо Варгас Льоса: уряд однієї латиноамериканської республіки видав декрет про те, щоб епідемія, яка охопила країну, негайно припинилась.

Але найважливішим чинником міжнародного визнання латиноамериканської літератури було не тільки зосередження на цій «фантастичній» реальності в усій її яскравості та оригінальності, а й її здатність, на думку А. Карпент'єра, «почавши з власного куточку, піднятися від приватного до загального, в її прагненні до оволодіння все більш широкою, вселюдською, енциклопедичною культурою, яка, виступаючи на місцевому ґрунті, досягала в кінці кінців загальнолюдської значущості» [1, с. 28].

Варгас Льоса, передусім, романіст, письменник, який тяжіє до великих епічних форм, бо вважає саме роман тією формою, яка здатна з найбільшою повнотою розповісти про людину і світ, який її оточує.

В одному зі своїх міркувань про роман (1969 р.) Варгас Льоса так висловив своє розуміння цього магістрального жанру сучасності та його проблематики: «Роман, на відміну від інших жанрів, був, насамперед, гордим твердженням людської гідності. Він справді відволікав людей від Бога, бо його матерія – людина, він містить в собі те, що абсолютно властиве його природі: без земної за своєю суттю людської проблематики немає роману. Саме тому, головне поле дії роману завжди людина і головний суб'єкт дії – людина». Але для Варгаса Льоси важливо не тільки про що (хоча надзвичайно показово, що його наскрізна, стрижнева тема – сучасна людина в сучасних умовах), але і як розповісти ту чи ту історію про людину.

Даючи поради молодому письменнику, Варгас Льоса звернув увагу на те, що сама по собі тема не є головним фактором досконалого твору. Його якість залежить «винятково» від того, у що вона, тобто тема, перетворюється, коли, завдяки оповідній техніці автора (мова, стиль, модус оповіді, композиція), матеріалізується в романі. Саме форма, в яку втілилась тема, і робить обрану історію оригінальною або банальною, глибокою або поверховою, цікавою або нецікавою, і вона ж насичує історію та персонажів енергією й надає їй багатозначності і правдивості, робить героїв або живими і достовірними, або ж карикатурними маріонетками.

Відповідно до свого розуміння літератури як могутнього духовного чинника, який сприяє формуванню і розширенню світоглядних естетичних і моральних горизонтів людини, її активізації в боротьбі з несправедливістю і недосконалістю суспільства, Варгас Льоса створив свою оригінальну оповідну техніку, яка і зумовила великий успіх у читача кожного його нового роману. Щодо техніки роману, романіст повинен прагнути до того, «щоб завдяки словам, вимислу утворилась та життєвість, яка є головною якістю усякого роману, усякої значної оповіді» [7, с. 138].

Життєвість, або рівень реальності, тобто художньої достовірності, якої досягає письменник у своєму творі, – це одна з найважливіших вимог Варгаса Льоси до літератури. Письменник використовує у своїх роздумах про літературу поняття «рівень реальності», під яким він розуміє зовсім не схожість романного світу до реального, в якому ми живемо, а здатність романіста створити за допомогою стилю, модусу оповіді, композиції, вимислу таку історію, щоб читач перебував під враженням, нібито в романі відсутні техніка і форма, нібито це саме життя являє себе через персонажів, пейзажі та події, щоб все це йому здалося втіленою реальністю, прочитаним життям [6].

Втілена реальність, прочитане життя – саме ці риси оповідної манери надають романам письменника невідповідної чарівної сили, яка захоплює читача, втягує його у свій дивовижний полон, з якого він не хоче звільнитись аж поки не закінчиться історія. Читач переживає романну історію не ззовні, не на відстані, він опиняється, за висловом письменника, в самій його «серцевині». За допомогою витонченої техніки оповіді, де постійно змінюються і перетинаються просторово-часові погляди й оповідачі, створюється переконлива ілюзія достовірної дійсності, насиченої гомоном вируючого буття, голосами та запахами екзотичної латиноамериканської природи.

Це домінантна риса кожного його твору, навіть якщо історія, яка подається в ньому, надзвичайно жорстока і безжальна для людини, що є характерним для більшості його романів, починаючи з першого – «Місто і пси». Змальована тут дійсність військового кадетського училища потворно нелюдська: знущання над підлітками панує тут на всіх рівнях – сильних над слабкими в середині окремих груп-взводів, курсантів старших курсів над курсантами молодших курсів (псами), командирів над усіма курсантами. Причому знущання ці мають не тільки жорстокий, а й неодмінно принизливий характер. Курсанти старших курсів, наприклад, примушують псів не тільки вилизувати за собою тарілки, плазувати в грязюці, їсти траву, але й пити власну сечу. А лейтенант Гамбоа, якого курсанти поважають за справедливість, практикує таку форму виховання, як «прямий кут»: перед шеренгами своїх однокурсників винні згинаються, розставивши ноги під прямим кутом паралельно землі, після чого найдебеліший футболіст з усієї сили б'є кожного ззаду, намагаючись, щоб винний пролетів якомога далі.

Роман «Зелений дім», як і романи «Війна кінця світу», «Літума в Андах», «Нечестивець, або свято Цапа», «Історія Майти» та повісті «Щенята» і «Хто вбив Паломіно Молеро» – це теж історії про не-ймовірно жорстокий світ, в якому діють невідворотні закони влади, грошей і насильства, але, водночас, це історії про людей, які повстають проти цього несправедливого світу та його хазяїв, борються з ним, проявляючи неабияку силу опору і людяності. У контексті подій, які відбуваються в романах, важко погодитись з одним із визначень Нобелівського комітету щодо зображення письменником людини, яка потерпіла поразку. Персонажі Варгаса Льоси, які повстають і борються, за поодинокими винятками або перемагають, або, гинучи, сприяють становленню справедливості та гармонізації світу.

Герої Варгаса Льоси борються за своє життя, за місце під сонцем, за виживання на межі людських сил і можливостей, причому борються завжди в екстремальних ситуаціях, що надає творам письменника гранично напружений, драматичний характер, який межує з трагедією, а іноді нею і завершується. Гине від рук своїх однокурсників юний курсант Арона (Холуй) у романі «Місто і пси», але його смерть виробляє у свідомості тих, хто залишився, глибинні зрушення, які пробуджують у них почуття солідарності, відповідальності, справедливості. Так, жорстокий і безжальний Ягуар стає на шлях праведного життя.

Під впливом наставника залучені у справу спільної боротьби за справедливість, пропащі бандити і вбивці Мічений, Жоан Сатана, Жоан Великий не тільки стають ватажками народного опору владі, але перевертаються внутрішньо, олюднюються, а Жоан Сатана перетворюється в Жоана Апостола, якого ангели несуть на небо (роман «Війна кінця світу»).

Показово, що на перший план письменник, як правило, висуває героїв, які, проходячи через пекло соціальної дійсності, не озлоблюються, а навпаки, ніби очищаються від жорстокості, егоїзму, байдужості, піднімаючись до співчуття, участі та любові. Любов, на думку письменника, вкладена в уста героя з роману «Війна кінця світу», є єдиною можливістю для людини доторкнутися до щастя: «Вище любові нічого немає в світі, тільки через любов може людина пізнати хоч якийсь щастя, дізнатися, що ж мається на увазі під цим» [2, с. 60].

Вважаємо за необхідне звернути увагу ще на одну особливість творів письменника, на якій наголошував О. Міхільов і з якою пов'язаний оптимістичний і гуманістичний їхній пафос в цілому. Всі твори Варгаса Льоси, навіть романи суспільно-політичної спрямованості, – це твори про любов, світлу і життєдайну, яка пробуджує кращі риси героїв, здатних на повстання і боротьбу («Місто і пси» – Ягуар, «Зелений дім» – сержант Літума і лоцман Ньєвес, «Літума в Андах» – Томас Кореньо, «Війна кінця світу» – Мечений). Більшою мірою це стосується психологічних романів «Тітонька Хулія і писака», дилогія «Похвальне слово мачусі» і «Записки дона Рігоберто», «Пригоди поганої дівчини», який критика назвала любовною сагою століття, а впливова газета «Ель-Паїс» оцінила його як найдотепніший, найпалкіший, найбільш захоплюючий із усіх романів Маріо Варгаса Льоси [7, с. 141].

Абсолютно невинувато в контексті сказаного, на думку О. Міхільова, представлені окремі судження про цей роман письменника, як його рідкісної невдачі, оскільки він є «сучасною версією класичного твору Гюстава Флобера «Пані Боварі». Насправді, це прекрасна пісня любові в суворих умовах сучасного світу, пісня в цілому оптимістична і гуманістична, як і вся творчість письменника.

Якими б не були межі прози Маріо Варгаса Льоси, він завжди розповідає про поведінку людини в неоднозначних соціоментальних умовах і ракурсах. Аспект «Людська доля і система» був і залишається серед пріоритетних у його прозовій творчості та мисленнєвій діяльності. Його персонажі нерідко прагнуть розібратися в тому, що насправді відбувається перед їхніми очима, які моменти і грані навколишнього життя залишаються закритими, а може, і табуйованими. Вочевидь, саме тому Нобелівську премію з літератури за 2010 рік митцеві присуджено з епічним і водночас людиноцентричним формулюванням – «за зображення структури влади і яскраві картини людського опору, повстання і поразки».

Естетичні принципи Маріо Варгаса Льоси, що з'єднали в собі установку на реальність як принципову основу художнього світу, оригінальність творчого вимислу, різноманіття літературних прийомів і оповідних модусів (епос, ліризм, комізм) із загальнолюдськими цінностями і вірою в людину, і вивели його в ряд найбільш яскравих представників концептуального художнього синтезу.

Література:

1. Бондар Л. Діалогічність тексту драматичного роману Маріо Варгаса Льоси «Місто і пси» / Л. Бондар // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 26. – 2014. – С. 27 – 34.
2. Варгас Льоса М. Война конца света : роман / Марио Варгас Льоса ; [пер. с исп.; предисл.: и. Тертерян и Е. Костюкевич]. – М. : Радуга, 1987. – 604 с.
3. Варгас Льоса М. Марио Варгас Льоса про Україну, літературу, диктатуру і гумор : [Електронний ресурс] / Марио Варгас Льоса. – Режим доступу : pravda.com.ua/person/2014/11/11/183669.
4. Голобородько Я. Тектоніка еволюції, інтенції творчості / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук України. – 2010. – № 12. – С. 80–87.
5. Карпентьер А. Мы искали и нашли себя : Худож. Публицистика / Алехо Карпентьер : [пер. с исп.]. – М. : «Прогресс», 1984. – 410 с.
6. Міхільов О. За що дали Нобелівську премію 2010 року з літератури Маріо Варгасу Льосі? : [Електронний ресурс] / Олександр Міхільов. – Режим доступу : http://www.gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=394&Itemid=407.
7. Михилев А. Творчество М. Варгаса Льоса в аспекте концептуального художественного синтеза / Александр Михилев. Избранные работы : [сборник научных трудов] / [сост. А. Д. Михилев]. – Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. – С. 128–142.